

Jaan Lattik

Vana kivi

(juttude kogumikust „Mets“, 1928)

Palju saladusi on peidetud ta alla. Neid ei saa keegi kokku korjata ja ära lugeda. Jäävad kivi alla rahulikult puhkama. See on üsna pisike osa, mida nähakse ja mis silmi ette tuleb. Karjalapsed on näinud, vanad inimesed, kes õhtu hilja või keskööl kivist mööda läksid, nägid salajast tulekuma, kui oleksid söed hõõguma pandud.

Kui nad ükskord suure kivi päris ära lõhuvad, püssirohtu vanasse kehasse ajavad, killudki laiali kannavad, siis ehk hääbuvad ka saladused ja surevad maapõue.

Aga vanad inimesed teavad kõnelda, et sellest ei saa hästi asja, sest et kivitükid maksavad lõhkujatele kätte, tasuvad kurja kurjaga. Kui peaks pandama niisugune kivirahn kas või hoone vundamendi sisse, ta toob õnnetust. Laseb majal kaela kukkuda või tõmbab piksenoole ligi...

Kivi asub mäenõlvakul, otse metsa serval. Vanasti olnud ümberringi paks mets, nüüd ei kasva kivi kõrval muud, kui pajuvõsa. Pajud selle eest on sitke kasvuga. Kui raiutakse maha, ajavad tüvest kohe jälle uusi kasve välja. Teisel kevadel juba väikese sõrme jämedused.

Karjalapsed on katsunud suure vaevaga ja hoolega kivi pealt ära lõhkuda. On teinud arvutu kordadel tuld räästale.

Ongi nende töö tagajärgi andnud. Kivil on sees suured praod ja kõige pealmine osa on päris pudetaks põletatud.

Nad võivad sedaviisi järjest edasi põletada, jätkub tööd mitmele karjaste põlvele, ega nad seepärast kivist jagu saa. Maani maha lõhkuda võib vana kivi, siis jääb küllalt teda mulla sisse alles.

Kui mehed tulevad ja surmarohtu ihusse topivad, siis muidugi lendavad lõhutud liikmed hauast välja ja kaob vanake ühes saladustega, mida ta nii kaua oma raskusega varjanud.

Praegu ei ole ette näha, et asuks keegi muistset kivi tõsiselt purustama...

Ma võin seepärast vabalt jutustada neist asjust, mis vana kivi läheduses on ilmsiks tulnud.

Kindel on, et pimedas ei lähe keegi heameelega kivist asjata mööda. Kui on asja, kas linnasõit ees või mõni tuled kustki külast, siis nagu ei pane tähelegi ... Aga nii kätte võtta ja lihtsalt minna üksi kivi lähedale jalutama, seda ei taha teha.

Juhtub midagi ...

Kui ei ole muud, siis kargab mõni metsloom võsast välja ja kaob metsa, suur must lind tõuseb lendu ja põgeneb. Teine kord tõuseb äkki tuuepuhang ja paneb puud kohisema, ogugi et ilm oli päris vaikne. Kõige õudsem on see, et kivi alt võib kuulda häält. Mõnikord on kuulnud selgesti inimese häält. Enamalt jaolt siis, kui päike läheb looja, kui kiired metsa taha ära kaovad, sel minutil kõneldakse kivi alt. Mitte igakord, aga vahete-vahel.

Kord olid naised tulnud heinalt. Rehad, vikatid õlal, kõndinud naisterahvad hanereas kodu poole. Ise laulnud selle juures, et oleks kergem käia läbi metsa.

Saanud vana kivi lähedale ja kohe vaikinud laul. Häält justkui peetud kurgus kinni. Katsunud uuesti alati, aga ei onud häält. Jätnudki järele ja sammunud siis vaikselt kivist mööda.

Kivi aga hakanud kõnelema. Selgesti olnud kuulda, kuidas vanapagana või mine tea missuguse maa-aluse vaimu eit kutsunud oma poegi sööma: "Kusta Vasilaga, sehke süük, Kusta Vasilaga, sehke süük." Poisid vastu: "Mis sa meile annad, mis sa meile annad, süük um halb, ei ole magusat kõrbhaisu."

Naised ehmunud nii, et tahtnud kõigest hingest jooksmata hakata. Aga jalgadest olnud jõud kadunud. Nagu maa külge tinutatud. Suure surmaga saanud vaevalt edasi liikuda, jooksmise peale ei võinud mõeldagi.

Kui nad viimaks koju jõudnud, olnud kõigil külm higi otsa ees ja süda peksnud mis hirmus.

Pärast seda juhtumist on teisedki inimesed sageli kuulnud, kuidas vanapagana-emand oma lapsi sööma kutsub. Nende nimed pidavat olema Kusta ja Vasil. Pojad küsivad ikka, et kas on söögil magusat kõrbelõhna juures. Muidu neile roog vististi ei maitse.

Üks teine kord olnud jällegi niisugune lugu kivi juures.

Kaks noort inimest hakanud üksteist koledasti armastama.

Ei saanud päevagi elada, kui pidanud ikka kuski kokku saama.

Üks olnud perepoeg ja teine rentniku tütar. Poisi isa seisnud vastu, et mis poeg võtab kehva tüdruku, endal suur talu ja sinna vaja rikast mõrsjat, kes aitab tagant lükata, et saab põld ja saavad hooned korda.

Ka emale ei olnud poja mõrsja meele järgi. Leidnud mitu viga.

Noored ei teinud sellest asjagi, ajasid oma asju edasi ja said ühes kui teises kohas kokku.

Niipea kui kokku juhtusid, kohe hakkasid suudlema ja sosistasid kõrvu magusaid sõnu.

Neid luurati väga teravalt. Nimelt oli üks vanem mees, kes samuti väga igatses rentniku tütart. Tema oli ka jõukas ja tema oli selle kõrval veel väga osav ja tark inimene.

Käinud kaugel, palju näinud ja oskas iga seltsi tööd teha. Oli teine päris ärimees. Müüs poest ilusaid asju ja ehteid.

Maksku mis maksab, tema pidavat rentniku-lapse omale naiseks saama.

See armastusrikas mees valvaski teiste tegude järele ja pani tähele iga üksikut sammu, mis noored ette võtsid või astusid.

Rentnikul endal ja tema naisel oli ligikaudu ükstapuha, kelle omaks nende tütar oleks saanud: kas läheb ta perepojale või kaupmehele, mõlemad kanged kosilased.

Et pääseda alalisest järelevalvest, läksid noored armastajad vana kivi varju peitu. Sinna ei julenud keegi tulla tülitama ja segama...

Õhtul, videviku ajal pugesis nad metsa ja hiilisid seal kivi varju võsasse.

Armastusel ei ole hirmu, läheb kas või põrgu põhja ja teeb seal oma tööd; suudleb, silitab, paitab, katab kinni, et tuul läbi ei kisu ja sadu ei saa liiga teha...

Perepoeg ja rentniku tütar tundsid, et neil oli hea olla vana õudse külma kivi varjus. Neil ei olnud aega kuulata kivi kõnet, ei kostnud maa-aluse eide kutse einele nende kõrvu. Kui kuu pilvi vahelt välja tuli, siis nagu kokkusid noored inimesed ja peitsid end suurema hoolega võsasse, et muidu näeb mõni möödamineja. Kuu annab neid ära...

"Ma pelgä kuud," ütles mõrsja, "tä nägi meid ja ütles sis tõistõlõ..."

"Kuu ei ütle kellegile," vaigistas peigmees ja suudles pruuti...

Ometi ütles kuu ja rääkis ära, mis nõiakivi juures sündis.

Kuuvalgel nähti kord kaht inimest metsa jooksvat ja sellest oli küll, et kindlaks teha, kes need varjud olid...

Pererahvas sai teada, sai kaupmees salakäigust sõnumeid ja noored armastajad ei tahtnud enam kivi juurde minna varju otsima.

Kord veel, üksainsam kord nad tahtsid minna kivi kõrva salajuttu vestma, et siis jäädavalt eemale jääda vanast külmast kivist.

Neid nagu kisti sinna, kutsuti, meelitati. Ei saanud isegi aru, kes seda tegi. Aga nad ütlesid, kui kokku juhtusid: viil kõrd, üts ainus kõrd...

Nagu oleksid olnud suudlused kivivõsas kuumemad, nagu oleksid kaelustused olnud kirklikumad ja sõnad mitu korda sulavamad...

Isad-emad olid vahepeal kõvasti tülli läinud; peremees ei lubanud lasta pojalt kunagi hulgaslast naiseks võtta, kes veab poega nõiakivi lähtule...

Külarahvas laotas käsi ja ütles: egas muidu ei olõgi poiss marru lännü, näi tüdrikats vedasi nõiakivi manu...

Kaupmees kiitis perra, andis poest kompvekki pealekauba ja ässitas: nõiut, mis nõiut...

Armastajate päevad läksid raskeks ja seepärast tahtsid nad hoolimata kõigest vihast ja vaenust vee kord põgeneda kivi kõrva, et seal anda töötust truuks jääda ja kokku hoida, kui ka kodunt välja aetakse.

Pidasid nõu kokku ja läksid. Oli hästi hämar, kui päralt jõudsid. Kuud ei olnudki. Oli alles sirbi suurune ja üsna nõrga valgusega...

Niiske maa peal võtsid nad istet.

"Mii jää ütte, mii jää ütte... nikagu surmani..." kõnelesid noored inimesed ja hoidsid teineteisest kinni...

Korraga kuuldus nagu naeru. Kui oleks tulnud hääl maa alt.

"Tuul muidu tsibistas," ütles üks ja teine kostis: "vaist oll mõni tsirk, tuu tegi häält..."
Jatkasid juttu: "nikagu surmani..." Nüüd võis juba selgesti kuulda, et keegi naeris. Kivi alt tuli heli. Kivi all naerdi. Veel rohkem... Tehti järele armastajate sõnu: nika surmani, nika surmani - ja niisuguse koleda mullase häälega...
Värin käis noore neiu kehast äbi. Lähme ära, siit ära... sosistas ta ja hakkas nagu tangidega noormehe ümbert kinni ...
Peigmees vaigistas, ütles, et ei maksa karta vana sarvikutki... Aga hirm tuli temalegi lähemale...
Hakkasid minema... Kus jalad rasked! Ei kuule sõna... Kisu just kui lahti maa küljest...
Kogu aeg kostis kõrvu naeruhelin maa alt.
Nagu jalutud ajasid noored põgenejad endid suure vaevaga püsti ja vaarusid kodu poole...
Varsti jäi perepoeg haigeks... Toodi rohtu ja tohtreid, kuid haigus läks raskemaks... Tuli mõrsja ja valvas ööd kui päevad armsama voodi ääres.
Isad-emad ei olnud enam vastu. Kui aga nende poeg terveks saaks.
Tervis jäi tulemata.
Ühel õhtul lõi noormees silmad lahti, võttis pruudi käe pihku, surus seda nii palju, kui jätkus veel jõudu ja rääkis tasase häälega: "Nika surmani. Saadan ei salli seda, ta nairab, ei usu inimlaste truudust, aga Jumal kuuleb..."
Seepeale vajasid silmad igavesti kinni...

Poisi vanemad võtsid mahajäänud mõrsja oma lapseks. Neil ei olnud teisi lapsi ja elasid ilusasti koos. Vahel käis tütarlaps üksi nõiakivi juures, kui süda oli raske. Istus kivi kõrva ja vajus mõttesse. Hääli ei olnud enam kuuda.
Tulid kosilased ühed kui teised. Neid saadeti tühjade kätega tagasi.
Kui kaupmees tuli õnne katsuma, naeratas neiu ja ütles: "nõiut, mis nõiut. Kis minu taht kosidõ, tuu piaks nõiakivi man istma ilma söömätõ ja joomätõ katskümend päiva ja kolmkümend üüd, sis tiä tohts nõia tütre naasõs võtta..."
Kaupmees läks koju ja vahtis maha nagu rikkad mehed ikka teeavad, kui pea neil mõtteid täis.
Kui tuli õige peigmees, läks neiu ka mehel. Ta oli väga hea inimene ja temast sai ka korralik perenaine...
Kutsuti teda üldiselt nõiatütreks. Aga ega sest siis kedagi olnud.
Kas teised armastajad ka on käinud vana kivi juures varjul ja kaitset küsimas, seda ma kindlasti ei tea... Küll nad vist ikka käisid... Kui nad siis truudust tõotasid, tegid nad seda muidugi tasa ja targu, sest ega maa-alune vaim ei usu, et inimesed sõna peavad...

Veel üks teine kummaline lugu juhtus vana kivi juures... Sellest ei tohi vaikides mööda minna. Ennemalt võid teiselt inimeselt sõna lausumata mööda hiilida, aga sellest jutust ei saa...
Tuli metsast surnurong. Liikus sammu vastumäge. Maeti peremeest, kes oma elupäevil oli sageli kurja suust välja ajanud ja oli väga kõvasti joonud. Ükskord oli ta pikse ajal võtnud kaare peal kuivi heinu, pildunud südametäiega vastu taevast ja karjunud: seh süü esi haina, kui na likõs saava...
Matuse kohta oli peremees teinud korralduse, et pevad minema kaks purjus meest õpetaja järele, kui rong jõuab surnuaeda ja ka teised matuselised võtku endid tublisti täis...
Kui nüüd selle peremehe surmarong jõudis mäe alla vana kivi kohale, jäi esimene hobune seisma. Selle järele peatusid ka teised... Arvati, et see on muidu nii, hobused tõmbavad vähe hinge tagasi. Aga asi oli tõsisem.
Esimene hobune ei läinud sammugi edasi. Hakkas tagasi ajama teistele peale.
Tehti teisega katset, ka see ei liikunud paigast.
Surnuvankri ees olid kaks hobust, need ajasid kaht jalga üles ja kaugemale ei saanud nemadki.
Kui oleks surnuvanker raskeks muutunud, nii raskeks, et käis hobustele üle jõu.
Pekseti loomi, kisti suu äärest, lükati sõidukit tagant. Ei saa edasi, tehtagu mis tahes.
Siis peetud nõu ja saadeti köstri järele, et ta tulgu jalamaid ja lugegu ühes matuselistega Issameiet.
Oli kõigil selge, et vana kivi alt hoitakse rongi kinni. Salakäsi lasub surnu pea peal ja teeb koorma seepärast raskemaks kui tina.

Tuli köster.

Kübarad võeti peast ja matuselised lugesid surematu palve sõnu: Issa meie, kes sa olõt taivan...

Hobused võtsid hoogu, kiskusid mõne sammu edasi. Jäid jällegi peatuma.

Siis läks köster rongi ette ja üürgas laulu. Matuselised laulsid kaasa.

Aga hääled tulid rinnust välja nagu surutuna, ilma suurema kõlata.

Hobustele tuli just kui jõudu juurde. Hakkasid liikuma. Mida tugevam oli lauluviis, seda vabamalt astusid loomad vastumäge.

Jõudsid kardetavast kohast viimati mööda ja pääsesid salasurve alt.

Olid aga kõik valges vahus, kui jõudsid mäe otsa. Nii raske oli tee vana kivi kohat.

Praegu veel räägivad inimesed sellest juhtumisest kui mõnest imeasjast ja tarvitavad ühtelugu kõnekäändu: "kui köster alust laulu, sis liigat surmarong..."

See on päris õige, et lauluga on alati kõige kergem kardetavast kohast läbi saada. Laul tungib kõikjale ja toob abilisi juurde, kui neid lähedal ei ole olemas.

Mõni teine kord on juhtunud vana kivi juures koguni vastupidiseid asju. Hobused ei ole jäänud siis seisma, vaid on hakanud lõhkuma, ja on inimestega olnud õnnetusi.

Nii tulnud kord vana taluperemees pojapojaga linnast. Saanud kivi kohale ja näinud päris püsti imet: üle tee liikunud mingisugused varjud. Kas inimesed, loomad või vaimud, seda ei saanud kindlaks teha.

Kuid mindud järjest üle tee. Kord kivi poole, teine kord jälle teisele poole. Hobune lõõnud kartma, visanud teelt kõrvale põllu peale, sea lõhkunud ringi. Väike poiss pistnud nutma ja öelnud vanaisale: "esä, näi, kon peninuki käivä..."

Ju nad siis ikka need koerakoonlased oid. Lastel on teravam silm kui vanadel.

Või kes see teab, missugused need käijad tõeliselt olid? Kadusid kivi alla, ja sinna ei ole keegi neile julenud järele minna.

Veel seisab vana kivi metsa ääres pajuvõsa sees. Saladusi varjab ta, katab tugeva kehaga kinni muinasasju ja varandusi inimeste silma eest.

Need on üksikud nägemused, mis poolvargsil päevalgele tulevad. Suurem osa puhkab kindlasti kivi all.

Sealt leiavad lapsed kui ka vanad inimesed ikka jälle uusi ilmutusi, kui nad oskavad otsida ja ei lõhu meelega ära vana kivi.

Võib-olla on niisugune vanake ohvrikivi, kus ennemuiste toodi ohvreid vihasele taevale, kui ei tuntud veel lepitust, mis taevas inimesele pakub.

Asjata valatud ohvrimahli oigab kivi alt ja ei leia nii kergesti rahu.